

ԾԱՂԻԿ ԿԸ ՀՐԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՇԱՐՈՒՄ ԵՐԵՐԸ: — Հո-
տը 40 փարս:

Բաժանորդագիրն ԿԱՆԻՍԻԿ — Պոլսոյ համար տարե-
կան 45 դր: վեցամսեայ 23 դր: եռամսեայ 12 դր: —
Գաւառացի համար տարեկան 50 դր: վեցամսեայ 26
դր: եռամսեայ 14 դր:

Ռուսիոյ համար տարեկան հինգ րուբլի: Ռուսիոյ եր-
կերներու համար 12 ֆրանք:

Գաւառներէն դուրսման ժամ Կ'ընդունուի:
Միայն երեք թիւ ապագայի կը զրկուի: Այնուհետեւ
բաժանորդագիրն չը վճարողը կը դադրի թերթ ընդու-
նելէ:

Մասնագումն տողը 2 դր:

40 փարս

ԾԱՂԻԿ

Լ Ր Ա Գ Ի Ր

Ազգային, Քաղաքական եւ Գրական

40 փարս

ԾԱՂԻԿ Ի Վերաբերեալ ամէն գործի համար գին
Առ Տնօրէն-Հրատարակիչ ՅՈՎՆԱՆ Գ. ՓԱՆԱԳԱՇԻԱՆ:

Պոլսոյ, Էսկի-Ջապիթի, Պերպերեան Տպարան

درعليه ده اسكي ضبطه زقاعنده بربريان مطبعه سنده
« زاعيك » غزته سى مديرى بالاقاشيان حوونان

HOVNAN PALACACHIAN

Directeur du journal arménien « Dzaghik »,
Rue Esski-Zabtié, Imprimerie N. Bérbérian
CONSTANTINOPLE

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — Ա. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 42

Շ Ա Բ Ա Թ

29 ՅՈՒՆԻՍ 1894

ՆՄՈՅԾ ՄԱՐԿՈՒՐ ԱԺԻՆՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

Ինքնեցողք կը դանդաղան յաճախ
թէ Արեւելի կ'աղաւաղէ Հայ լեզուն՝ չա-
րաչար մեղանջելով նորա տարբերակն օրի-
նաց դէմ: Մեք՝ հակառակը հաստատու-
նով ցոյց տալու համար թէ այդ օրաթեր-
թի մէջ ինչ աստիճան լեզուի մաքրու-
թիւն, կանոնաւորութիւն, յատակութիւն
կը տիրէ, եւ թէ ինչպէս նորա խմբա-
գրողը անդալապէս կ'առաջնորդեն ար-
դի աշխարհաբարն դէպ ի կատարելու-
թեան դադարմանէն, իրեն յանձն առ-
նուր աշխարհաբարն՝ այդ թերթի վերջին
մէկ թուէն յառաջ կը բերեմք հետեւ-
եալ հատուածը, զոր յատկապէս կը
յանձնարարեմք հայ լեզուի եւ գրակա-
նութեան ուսուցչաց՝ իրեն գրական ըն-
տիր արտադրութիւն մը ի բերան սերտել
տալու իրենց աշակերտաց: Հատնտիր
Դրուածոց Հաւաքածոյներու յարգելի
յօրինիչը եւս անշուշտ բարեհաճութիւն
կ'ունենան չը մոռնալու իրենց աշխատա-
սիրութեանց մէջ ամէնէն պատուաւոր
տեղը տալ նոյն հատուածին, որով պատ-
ւած ու քաջալերած պիտի լինին գրա-
կանութեան այդ բազմապատկառ եւ բազ-
մաբազմ մշակները:

« Արեւելի, 27 յունիս. — Ինչպէս երէկ
գրեցինք, այժմ վախ կայ թէ Ռուսիոյ մէջ
ցորենի հունձքն միջինն չափ վար պիտի մնայ:
Հիւսիսային գաւառացի մէջ, ուր ցորենի բեր-
քը տեղական սպառումն աւելի չի լինիր
սովորաբար, ձմեռն ծանրութիւնն այնչափ
գէշ ազդած է որ գաւառը ոմանք հազիւ վար
ու ցանքի պէտք եղած սերմը պիտի հնձեն
այս տարի: Անցեալներն երկու շաբթուան
ոստիկ տաքն, որուն յաջորդեցին քանի մը
չափ ցուրտ շաբթուան, նմանապէս գէշ ազ-
դեցին: Իսկ հարաւային գաւառացի մէջ, որք
կ'արտադրեն ամեն տարի դուրս զրկուած
ցորենը, նմանապէս հունձքերն անյաջող է
կ'ըսեն. զի սաստիկ ցուրտն անմիաւ անցած
ցորենն այժմ կ'այրի հասարակածային ջեր-
մութեամբ եւ յաճախակի կարկուտախառն մըր-
րիկներով: Մինչեւ իսկ դուարք մեծապէս վը-
նասուած են այս փոթորիկներէ: Ի խորքով,
ջերմաչափը Ռեօմիւռի 45 աստիճանէն միշտ
բարձր տաքութիւն մը կը ցուցնէ: Մոսկուայի
կուսակալն հարկ դատեց գլխաւոր հացա-
գործներէն զոման հրաւիրել որ աղքատաց
սնունդը կազմող հաճարի հացը նոյն իսկ ա-
լիւրին գնովը ծախեն, այսինքն մէկ հացի
համար նոյն գինը միայն պահանջեն զոր կը
վճարեն նոյն ծանրութեամբ ալիւրի համար,
որպէս զի ժողովրդեան աղքատագոյն գասք
հացին սղելէն չը նեղուին: »

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Ասկէ քանի մը տարիներ առաջ լրագրաց
մէջ թերթօններ եւ նորավէպեր չկային. անոնց
տեղ մերթ ընդ մերթ կ'երևէին գրական, գի-
տական եւ բանասիրական կտորներ. իսկ այ-
ժմ հազիւ ուրեմն կը տեսնուին այս կարգի
հատուածներ: Թէև այս տեսակի գրուածներ
լրագիր բառին սահմանէն բոլորովին դուրս
լինելով հանդէսներու վայելուչ նիւթեր են,
բայց որովհետեւ ներկայ ժամանակիս մէջ հան-
դէսներ չը կան եւ թէ ըլլան իսկ, ժողովրդ-
դեան ամենամեծ մասն դժուարութիւն ունի
ուրոյն թերթերու գրամ վճարել, կ'ընդու-
նիմք որ՝ օտար լրագրաց հետեւելով մեր լը-
րագիրը եւս հրատարակեն թերթօններ, պայ-
մանաւ սակայն որ գրուածները մեծ խնա-
մով պատրաստուած օգտակար եւ թարգմա-
նութենէ աւելի ազգային հիշմաններու
գործեր լինին, ո'չ թէ մեր վարուց ու բա-
րուց անյարմար վէպեր: Նոյն մեծ հոգ տա-
նելու է լեզուին, որպէս զի ամէն մարդ առ
հասարակ կարենայ հասկնալ, աշխարհիկ
բայց գրական օրինօք եւ մօքուր, այնպէս որ
գրագէտը կարգալով չը զրկուի եւ ազէտն ալ
օգտուի անկէ:

Այս ընթացքով լրագրութիւնը մեծ ծա-
ռայութիւն մը մատուցած պիտի լինի ազգին,
որովհետեւ թերթը հասարակութեան հաճելի
ընելով ժողովրդեան ամէն խաւերուն մէջ
պիտի ընդհանրացնէ ընթերցասիրութիւնը.
գժարադատար Արեւելք բաւական ժամանակէ
ի վեր տոնց բոլորովին հակառակը սկսած է
գործել:

Ի՞նչ են իւր նորավէպը եւ թերթօնը. օ-
տար կեանքէ առնուած կարգ մը անպատկառ
սիրաբանութիւններ որք մեր ընտանեկան
յարկի սրբութիւնը սղծելու կը ծառայեն
միայն: Արեւելքի պատուարժան խմբագրու-
թիւնը գիտնալով է որ այդ թերթը՝ ընտա-
նիքներէ ի վատ վարժարանական ուղղոյք, եւ
որ աւելին է, զեռահաս կոյսերն ալ կը կար-
գան: Իսկ եթէ իւր նպատակը մեզ օգտակար
լինելէ աւելի միայն իւր նիւթական շահուն
աշխատելէ, պէտք է գիտնալ որ այս՝ գովե-
լի ընթացք մը չը լինելէ վատ, դատապար-
տելի իսկ է: զի ժողովրդեան ռամիկ դասը
մեծամասնութիւն կազմելով, իրաւ է որ հա-
ճութեամբ կը կարգացունեն ասոնք եւ թերթն
ալ աւելի կ'սպառուի, բայց ժողովրդեան մը
տկար կողմէն նիւթական մասնաւոր օգուտ
քաղելը պարկեշտութիւն չէ կարծեմք: Մեր
ներքին կեանքէն նիւթեր չեն պակսիր մեր
մէջ, միայն քիչ մը աւելի աշխատութիւն
պէտք է զանոնք ուսումնասիրելու համար, եւ
ահա՛ անսպառ նիւթ պիտի ունենանք գրե-
լու:

Յոյս մեծ ունիմք որ Արեւելքի պատու-
արժան խմբագրութիւնը մեր այն գլխողու-
թիւնը վեհանձնօրէն ուշադրութեան առնե-
լով, պատշաճ կը տնօրինէ: Լ. Տ. Ի.

ԿԱՊԱԴՈՎԿԻՈՅ ԳԱԽԱՌԻՆ

ՀԻՆ ԼԵՁՈՒՆ ԵՒ ՆՈՐԱ ԱՐԴԻ ԳԱԽԱՌԱՐԲԱՌՈՐ

Ա.

Եթէ Ասիական Թուրքիոյ մէջ կայ գաւառ
մը որու նկատմամբ շատ քիչ, չըսեմք բնաւ,
գրուած ու խօսուած է, այն ալ Կապադով-
կիոյ (արդի անուամբ Կեսարիոյ) վիճակն է:
Թէ՛ բազմահմուտ հեղինակներ յատուկ գրե-
րով, թէ՛ սլարգ թղթակիցներ ու յօդուածա-
գրեր լրագրաց միջոցաւ բաւական նկարագ-
րեցին բարձրաբերձն Այրարատ, վանալին
Վասպուրական, հայաչափ Կիլիկիա, բազ-
մացեղն Պոնտոս, Եւֆրատ, Եւֆրատի մինչեւ ցարգ-
չեմ տեսած Հայ բանասէր մը որ մասնաւոր
գրեցիկի մը մէջ ամփոփէր եւ կամ պարբերա-
կան թերթի մը միջոցաւ հաղորդէր Կապա-
դովկիոյ նախնի եւ արդի բնակչաց ծագման,
լեզուին, բարուց վարուց, սովորութեանց մա-
սին տեղեկութիւններ, նկարագրէր հնամի
քաղաքներն, հետագոյն պատմական փա-
տկներն, վիճաբան վանքերն, եկեղեցիներն
վաղորեայ, հաւաքէր բերանացի աւանդու-
թիւններն, գրոյցներն, վէպերն, երգերն,
աղօթքներն, Եւֆրատ յիշատակարան-
ներն, արձանագրութիւններն, ի մի բան ու-
սումնասիրէր երկրին անցեալն ու ներկայն
բազմակողմանի կերպով:

Ակնարկ մը նետեցէք Կ. Պոլսոյ, Վենետ-
կոյ, Վիեննայի, Ռուսիոյ Հայ տպարանաց
գրացուցակներուն, Հայր Գ. Զարադանալ-
եանի Հայկական մասնագիտութեան վերայ եւ
ցաւօք պիտի տեսնէք որ տեսարակ մը իսկ չը
կայ գրուած Կեսարիոյ մասին:

Որչափ որ գիտեմք, Կեսարիոյ հին չօ-
պանիութեան վրայ տեղական շարաթաթերթի
մը(1) մէջ թրքաբարբառ շարք մը յօդուածնե-
րէ վատ օջինչ կայ: Բնիկ Կեսարացիներու,
որոցմէ բաւական թուով գրողներ ու հրա-
պարակագրեր ունիմք, այս մասին ցոյց տը-
ւած անհոգութիւնը ակներեւ է: Բայց զար-
մանալին ու ցաւալին այն է որ Հայ ճամբորդ-
մ'ալ չէ գտնուած որ այդ կողմերը ուղեւո-
րելով, ընէր ինչ որ Կեսարիոյ գաւառ-
ներ չեն կատարած: Հակառակ ազգային
գրողներու այս նկատմամբ ունեցած անփու-
թութեան, որուն չեմք ուզեր պատճառը
որոնել, Կապադովկիա իւր անցեալովն, ներ-
կայովն ու ապագայովն ուսումնասիրութեան
առաւ նիւթ կ'ընծայէ հետաքննիչ խաղար-
կուն: Կապադովկիա եղած է բնավայր բազ-
մացեղ ու այլաբարբառ ժողովրդոց. հոն Ա-
րամայ օրէն մինչեւ ցայսօր Պարսիկն, Յոյն,
Հայն, Արարն, Թուրքն փոխն ի փոխ երեւան
եկած են առաւել կամ նուազ կարեւոր դեր
մը կատարելով, յիշատակ մը, հետք մը թող-

(1) Ֆելիք:

լով: Կեսարիա էր, ի հնունդ, կեդրոն դարձող թեանց և գիտութեանց յորս վարժեցում կերթային մեր նախնի մատենագիրք, ինչպէս Ձենոբ Գլակ, Ներսէս Պարթև, ևայլն: Հոն՝ Կեսարիոյ մէջ՝ մերս Ս. Լուսաւորիչ մեծցաւ և իւր եկեղեցական կարգը ստացաւ: Հոն՝ Կեսարիա՝ մտաւ Կեսարու գումարայաղթ բանակն: Ի Կապադովկիա ծնած ու սնած են եկեղեցւոյ Հայեր, Բարսեղ Հայրապետ⁽¹⁾, Գրիգոր Նազիանզացի, Եւսեբիոս, ևայլն: Կապադովկիա տուած է ազգիս կաթողիկոսներ, պատրիարքներ, վանահայրեր, առաջնորդներ, քաղաքագլուխներ, ինչպէս Կոստանդին Բ. կաթողիկոս Սոյ (ԺԳ. դար)⁽²⁾, Մատթէոս կաթողիկոս (ԺԸ. դար) տանն Կիլիկիոյ՝ Սարի մականունանեալ (նախ կաթողիկոս Սոյ, յետոյ պատրիարք Երուսաղիմայ), Եսայի պատրիարք Երուսաղիմայ (ԺԺ. դար) (Թաւաղցի), Պօղոս Եպիսկոպոս Ղարաջօհան (Տէրէվանքցի)՝ առաջնորդ Նիկիոյից և Նորոգ հիմնադիր Արմաշու վանուց (ԺԺ. դարու սկիզբն), Զարգար օղլու Կարապետ Գօնապաշտ (քաղաքագլուխ) (գարուն կիսուն): Հռչակաւոր երեսօրիսաններ, հրապարակագրեր, խմբագրեր, ինչպէս Ն. Ռուսինեան, Կ. Փանոսեան, ևայլն: Ժողովրդական աշուղներ, ինչպէս Սէյրի-պապա, Էլ-Փազի, Էկեհէր, Մահմուդի⁽³⁾, քաջ նկարիչ, որպէս պատկերահան Սիմոն⁽⁴⁾: Ուսումնասէր ամիրայ, ինչպէս Սերվերեանք (Տէրէվանքցի): Հանրածանօթ դրամատուրգներ, բարեհամբաւ ու ազգասէր վաճառականներ, որպէս Էսաբեան, Կիւլալէնկեան (Թաւաղցի), և այլք⁽⁵⁾: քաղցրաձայն դարպասներ, ինչպէս տիրացու Պետրոս Գալֆա՝ սրախօս զուարճաբաններ, որպէս Տէլի Կարապետ: Հանճարեղ արհեստաւոր, ինչպէս Քալֆեան Միկրտիչ աղա: պերճախօս փաստաբաններ, ճարտար րժիշկներ, ևլն: ևլն: ևլն: Հոն այդ պատմական գետնոյն վերայ կը գտնուին Կեսարիա, Մաթաքն խորանայոյն, Ս. Կարապետի վանքն բազմադարեան, Նաւար բաւել Յունաց, Ղեւոնդիոսի նաւար քուն ինչեալ գաւառին պատմութեան համար աւագ կարեւորութիւն ունի: Աթլնքի համարաւորին հայագէտ ուսուցչին սոյն գործն որ կը կոչուի «Բաղդատական Բաղդադոյի յունական պատմագրութիւն» հրատարակուած է ի Զմիւռնիա և Կ. Պօլսոյ յունական բանասիրական Սիլլօ-լոսէն վարձատրուած: Պ. Բաուօլիտի սոյն գործին մէջ, Կեսարիոյ մի քանի յունական գիրքերից⁽¹⁾ լեզուին մէջ պահուած ոչ-յոյն, ոչ-հայ անծանօթ բառեր գտնելով, կ'աշխատի ապացուցանել թէ դոքա միացորդք են Կապադովկերէն ըստած բարբառոյն որ այսօր անհետացած, կորսուած է: Հեղինակն հնդկերկական լեզուաց արմատները կ'որոնէ, պարսկերէն, հայերէն, ասորերէն, լատին, ևայլն, բառերը կը բաղդատէ, և ասոնց՝ հին Կապադովկերէնի հետ ունեցած առնչութիւնը քննելով կը յանդիս եղբայրականութեան թէ Կապադովկերէնն արիական ուրոյն լեզու մ'էր, քոյր հելլեն և լատին բարբառաց, ուստի և ասորերէնէն, պարսկերէնի, հայերէնի, յորս պահուած են եղել Կապադովկերէնի բեկորք: Պ. Բաուօլիտի՝ 220 էջերէ բաղդացեալ սոյն աշխատութեան մէջ Curtinsի, Boppի, Հայր Տէրվիչեանի և այլոց լեզուաբանից կարծիքները կը քննէ, մերթ կը ջանայ մերժել զայնս, վկայութիւններ կը բերէ անոնցմէ ի նպաստ իւր դատին զոր, թէ որքա՞ն յաջողած է պաշտպանել, համագունից թողով իրենց կարծիքն յայտնել այդ մասին, մեք գործոյն գլխաւոր մասերը միայն պիտի ներկայացնեմք մեր կողմանէ հանդերձ ինչ ինչ գիտողութեամբ ու բացատրութեամբ:

(1) Աբգէոսի (Էրմիս) գիմնաց կոչ լեռ մը ուր սոյն հայրապետը տեսած է երազ Յուլիանոսի (Կեսարացիք Զար Լիանոս կ'ըսեն) մասին: Հոյք Բարսեղ Հայրապետ զարգէնէ: Թուրքք Ալի քաղը կ'անուանեն իրենց յաւուր և աւանդութեան մը համեմատ:

(2) Սա պօքագործ անուանեալ կաթողիկոսն է որ երկիցս վարած է կաթողիկոսական պաշտօնը: առաջին անգամ 1287ին յաջորդած է Յակոբ Տ. Տարսնայոյ կամ Կլայեցւոյ և կամ գիւնակալին: զրկուելով հայրապետական ամօթէն, իրեն յաջորդած է Ստեփանոս Գ. Հռոմկլայեցի (1290): Երկրորդ անգամ բարձրացած է յաթոռ 1306ին յաջորդելով Գրիգոր Է. Անուարկեցւոյ: Սոյն այս Պօքագործն կրտսեր իմանք Ոսեցի կ'ըսեն, այլք կատուկեցի և ոմանք Կեսարացի: չը գիտենք ո՞րն է ճիշդն: Ըստ որում շատ շահակցեցեալ ետին կաթողիկոսական ցանկերու մէջ Կեսարացի յաջորդուած է, մեք ևս Կեսարացի կ'ընթացեմք լինել մինչև որ ստուգապէս հաստատուի թէ ո՞ր տեղացի է:

(3) Աշուղներու կողմանէ Կեսարիա կը գերազանցէ հին Գողթան գաւառն, իսկ Գողթն իւր երգիչները կը պարտէր իւր գինաւէտ հողոյն, իսկ Կեսարիա Ս. Կարապետի, ուսկից կը խնդրեն ուխտիւք աշուղներ տալն ու տաւիլ: Վերոյնշանակեալք ամենքն ալ Հայ են, բայց իրենց բանաստեղծական գրուածք թուրքերէն: Սէյրի-պապան հատկապէս կան մեր քով:

(4) Կ. Պօլսոյ և գրեթէ բոլանդակ Տաճկաստանի նագաւ Կեսարացի են:

(5) Կեսարացի տղայոց ուղիմութիւնն այնքան աւանան է որ Կ. Պօլսոյ վաճառականք ու խանութպանք ասկից 40—50 տարի առաջ մինչև Հայտար բաշակն անդին Ալլըքի Զեմէլին ընդ առաջ կ'երթան եղբ փոքուն Ասիոյ կարաւանին, որպէս զի Կեսարացի տղայներն եթէ կան՝ ժամ առաջ իրենց գործին առնեն: Արդէն Կեսարացւոց առեւտրոյ մէջ ունեցած ուղիմութիւնն ամենուն յայտնի է, հետեւաբար աւելորդ այդ մասին երկարաբանել:

մագարեան, Նաւար բաւել Յունաց, Ղեւոնդիոսի նաւին, ևլն: ևլն: Իսկ հողին տակ թաքուն ինչե՞ր չը կան: մշակին գութանն, պարտիզականին բրիչն յաճախ դուրս կը բերեն սափորներ մեռելական, զանազան հին ու թանկագին դրամներ, արծանի բեկորներ, ևլն: ևլն, որք խոր հնութեան մը դրօշմը կը կրեն:

Գալով ներկային, բաւական ուրախութիւն է բաղդատմամբ շատ տեղերու, կրթական ու առեւտրական կրկնակի տեսակէտներով: Մասնաւոր հոգածութեամբ Ալն. Էսաբեան հարազատաց և անխնայ ջանքը վիճակին բարելոնամ առաջնորդ Գեր. Տրդատ վարդապետի (սինկ Կեսարացի), երկու տարիէ ի վեր Ս. Կարապետի վանուց մէջ հաստատուած է վարժարան մը որ վարժապետներ, վարդապետներ ու քահանայներ պիտի ընծայէ բովանդակ վիճակին: Ամէն գիւղի մէջ արդէն իսկ կան դպրոց մը և եկեղեցի մը ուր այսօր կը վարժապետեն ու կը վարդապետեն առեւել կամ նուազ զարգացեալ անձինք, որոց վաղիւ պիտի յաջորդեն Գեր. Պաւստին ձեռնասուն սանուք: Կեսարացի մանկունք մեծ յառաջդիմութիւն ցոյց կուտան ուսման մէջ: Մինչ ասկից 10 տարի առաջ թրքերէն միայն գիտէին և հայերէն բառ մ'իսկ չէին հասկընար, այսօր ամէն դպրոցական մաքուր հայերէն կը խօսի ու կը գրէ քիչ շատ: Գաւառին թուրքերն ու Յոյներն ևս Հայոցմէ վարչէն մնար կրթական տեսակէտով: առաջինք ունին բաղդամիւր Բիւլօլէներ, զինուորական վարժարան մը, ամէնքն ալ վեհ. Սուլթան Համիտի օրով բացուած, իսկ Յոյնք՝ բաց ի նախնական կրթարաններէ՝ 1872 էն ի վեր հիմնած են եկեղեցական բարձրագոյն վարժարան մը 10-15000 ոսկով: Գալով առեւտրոյ, ապուխտն (պասթրմա), երշիկն (սոճոս), թէ և սա ոչ այնքան համեղ որքան Կ. Պօլսեցի Հայ կանանց պատրաստածն, ափսոսն, Գալի խէժը (էֆէթ), ալաթահրին (ճեհթ), մորթն որք գլխաւոր արդիւնաբերութիւնը կը կազմեն, թէ՛ հոն, թէ՛ հոս և թէ՛ ուրիշ տեղեր կ'ապրեցնեն բաղդամիւր ընտանիքներ: Իսկ երբ շոգեւարժն սուրայ անտրտաւրոսեան լեռներէն, քերելով Արգէոսի (Էրմիս), Հաւան Տալի, Սարմուսագլըյի, Նէնչիի ստորոտներն ու Ալիսի (Կըրքլ լըմալ) ափունքն, Կեսարիան ուղղակի կապելով Սամոնի, Մերսինի, Իզմիրի, Կ. Պօլսոյ ու մինչև իսկ Մարսիլիոյ հետ, այն ժամանակ ի՞նչ յուսած ի՞նչ ապագայ չ'սպասէր Կապադովկիոյ: Իւր անցեալովն փառաւոր, հնութիւններովն լիառար և ներկայովն ու ապագայովն ժպտուն այսպիսի պատմական ու պատմական երկիր մը հետաքննին խուզարկուին՝ պատմաբանին, լեզուաբանին ու աշխարհագրին՝ ուսումնասիրութեան ընդարձակ դաշտ մ'է որ կը խոստանայ առատ հունձք: Օտարներ լաւ ըմբռնած են զայս, զի սակաւաթիւ չեն Գալղիացի, Անգլիացի, Ռուս, Յոյն, ևայլն, ուղեւորներ որք ամէն ուղղութեամբ չափած չափչափած, ուսումնասիրած են երկիրն, ինչպէս G. Perrot, Copper, Hamilton, Ainsworth, Tozer, Kiepert Tchibatcheff, Կըրկալոս (առաջնորդ Գոնեայի, յետոյ Պատրիարք Կ. Պօլսոյ Յունաց) N. Տ. Սէօս, Ս. Կարապետ, ևայլն:

Կապադովկիոյ մանրագննին ուսումնասիրութիւնը թողով անոնց որք յարմարութիւն ու դիւրութիւն ունին այդ մասին, մեք այս այս անգամ պիտի ծանօթացնեմք այս վերջնոյն, Պ. Բաուօլիտի, լեզուաբանական մեծ

աշխատութիւնն որ յիշեալ գաւառին պատմութեան համար աւագ կարեւորութիւն ունի: Աթլնքի համարաւորին հայագէտ ուսուցչին սոյն գործն որ կը կոչուի «Բաղդատական Բաղդադոյի յունական պատմագրութիւն» հրատարակուած է ի Զմիւռնիա և Կ. Պօլսոյ յունական բանասիրական Սիլլօ-լոսէն վարձատրուած: Պ. Բաուօլիտի սոյն գործին մէջ, Կեսարիոյ մի քանի յունական գիրքերից⁽¹⁾ լեզուին մէջ պահուած ոչ-յոյն, ոչ-հայ անծանօթ բառեր գտնելով, կ'աշխատի ապացուցանել թէ դոքա միացորդք են Կապադովկերէն ըստած բարբառոյն որ այսօր անհետացած, կորսուած է: Հեղինակն հնդկերկական լեզուաց արմատները կ'որոնէ, պարսկերէն, հայերէն, ասորերէն, լատին, ևայլն, բառերը կը բաղդատէ, և ասոնց՝ հին Կապադովկերէնի հետ ունեցած առնչութիւնը քննելով կը յանդիս եղբայրականութեան թէ Կապադովկերէնն արիական ուրոյն լեզու մ'էր, քոյր հելլեն և լատին բարբառաց, ուստի և ասորերէնէն, պարսկերէնի, հայերէնի, յորս պահուած են եղել Կապադովկերէնի բեկորք: Պ. Բաուօլիտի՝ 220 էջերէ բաղդացեալ սոյն աշխատութեան մէջ Curtinsի, Boppի, Հայր Տէրվիչեանի և այլոց լեզուաբանից կարծիքները կը քննէ, մերթ կը ջանայ մերժել զայնս, վկայութիւններ կը բերէ անոնցմէ ի նպաստ իւր դատին զոր, թէ որքա՞ն յաջողած է պաշտպանել, համագունից թողով իրենց կարծիքն յայտնել այդ մասին, մեք գործոյն գլխաւոր մասերը միայն պիտի ներկայացնեմք մեր կողմանէ հանդերձ ինչ ինչ գիտողութեամբ ու բացատրութեամբ:

Հեղինակն նախ Niepertի և G. Perrotի գործերէն յառաջ կը բերէ հատուածներ յորս այս վերջինք հիմնուելով զարգիս Կապադովկիոյ մէջ գտնուած աշխարհագրական յատուկ անուններու և խօսուած յունարէնին մէջ պահուած կարգ մը բառերու վրայ, որք ոչ թրքերէն, ոչ յունարէն և ոչ ալ հայերէն են, հնագոյն ժամանակները այդ գաւառին մէջ հին լեզուի մը գոյութիւնը կ'ընդունին: Յետոյ Պ. Բաուօլիտի կ'ըսէ թէ Կապադովկիան ուսումնասիրելու մեծ փափաք ունենալով⁽²⁾,

(1) Կարեւոր կը համարեմք հոս նշանակել յունական ու հայական գլխաւոր գիւղերն: յունականք են Սինասոն, Արաբիսոն, Ֆորտատ, Աւար քէյ, Տէրէ քէյ, Զալիւ, Ֆերտէ, Արսոս, Լիմնոս, Ալու: Հայական գիւղերէնք են՝ Էլեքի (Աւարի հաւանականաբար) Էլեքի (ազարակ հաւանականաբար), Մանճուսն, Թոմարգա: Չը կոչ Հայաբնակ կամ խառն գիւղ մը ուր Հայք յունարէն խօսին կամ Յոյնք հայերէն վարուին, սակայն կան գիւղեր, ինչպէս Թոմարգա, ուր Հայք և թուրքք միասին կը բնակին ու հայերէն կը խօսին, իսկ տաճիկերը գոռաբաւ կը հասկնան: Աշուղայ այսօր հետզհետէ իրաց այն վիճակը փոխուելու վրայ է, ըստ որում ամէն ազգ ջանադիր է վարժարան բանալու և իւր լեզուն սովորեցնելու:

(2) Քաուօլիտի գոյով բնիկ Կապադովկիացի, իրեն մասնաւոր հետազոտութեան առարկայ ըրած է ոչ միայն իւր հայրենեաց, այլ և բովանդակ փոքուն Ասիոյ ուսումնասիրութիւնն: Ունի կարեւոր հրատարակութիւններ այդ մասին յորոց գլխաւորք են, 1. Կապադովկիական, այսինքն պատմական և հնախօսական տեսութիւն Կապադովկիոյ գաւառին, 2. Կոմանա եւ Գուրա աւերակներ. ճանապարհորդական տեղագրութիւն մ'է ի հնունդ Կապադովկիոյ և այժմ կիլիկիոյ մէջ գտնուող Կոմանա մեհնական քաղաքին պատմական տեղակայ յոր կը տեսնուի այսօր Կիւսէնէլ քէթ գիւղէ զոր Հաճընէ Հայք գալով հիմնած են 40—45 տարի առաջ: Թերեւս ուրիշ անգամ առիթ ունենալք ներկայացնելու Կոմանան ու իւր պատմական մեհնան՝ այսօր հայկական եկեղեցւոյ վերածուած, 3. Մի բանի նկատմամբ Գոմի Ասիոյ արիական ցեղին նկատմամբ: 4. Թարգմանած է հին յունարէնէ արդի յունարէն լեզուի Ստապոնի աշխարհագրութիւնը հանդերձ ընդարձակ յառաջաբանով մը և իւր կողմանէ ուղեգրաւ ծանօթութեամբ:

նոյն երկրին յունախօս կողմերը վերջերս ուղեւորութիւն մը կատարած է որու միջոցին տեղւոյն վրայ ուսումնասիրելով յունարէն լեզուն և այդու հին կապագովներէն, որոշած է ներկայ գրքոյկով հաղորդել իւր հետազոտութեանց արդիւնքն :

ՆԱՐԷԻՄ

ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆ ՈՍԿԵՐԵԱՆ

Բ. Շրջան. Ոսկերեանի երիցութիւնը

Յ. Տ. 386—398

(Շար. նախորդ քուէն)

Ոսկերեան իրրև սարկաւադ կամ գրա-կարդաց չունէր պատեհութիւն ի կիր արկա-նել իւր ճարտարարանութեան և հրապարա-կախօսութեան եզական ձիւքն: Մեկտիոս վախճանեցաւ յամին 381. նորա յաջորդը Փը-լարիանոս իւր իսկ եկեղեցւոյն երէց ձեռ-նադրեց զՅովհանն որ կ'օգնէր եպիսկոպոսին իւր պաշտամանց մէջ: Երբեմն օրուան մէկ ժամուն եպիսկոպոսը կը քարոզէր և միւս ժա-մուն Ոսկերեան: Ընդհանրապէս շարաթը երկիրս, կիւրակէ և շարաթ օրեր, կը քարո-զէր: Յաճախ եպիսկոպոսը համառօտ ուղերձ մը միայն կ'ընէր և ապա կը հրաւիրէր զ'իս-կերեան որ քարոզէ, և արդէն ժողովուրդը մեծ անձկութեամբ կ'սպասէր իրեն որ բնին ելնէ: Երբեմն կը պատահէր որ առաւօտ կա-նուխ քաղաքին մի հեռաւոր թաղին ժողո-վատեղւոյն մէջ խուռն բազմութեան մը քա-րոզէր և ապա դառնար յեկեղեցի, որպէս զի ինքը քարոզ լսէ, բայց անդ նորէն կը հրա-ւիրուէր ի բնին և կ'ստիպուէր նորէն քարո-զել: Ընդ հուպ մեծ հոգակ հանեց, ամէն կարգէ մարդիկ կը խոնուէին եկեղեցին, կը ժողովէին բնմին մօտ որ բաւ մը չկորուսա-նեն: Յաճախ երբ ուղեր վերջացունէլ քարո-զը՝ աւելի բուռն ծափահարութիւններ կ'ըս-տիպէին զինք շարունակել: Քարոզներէն զո-մանս խնամով կը գրէր, զմանս յետ պատրաս-տութեան ի բերնուց կը խօսէր, իսկ զմանս յանպատրաստից՝ պարագայներէն ներշնչուե-լով կը խօսէր: Անգամ մը մինչ յանպատրաս-տից կ'երթար յեկեղեցի, հրապարակին վրայ պատահեցաւ խուռն մը մարդկանց: այդ օր իւր հոգակաւ որ քարոզներէն մին արտա-սանեց որ կ'սկսի այսպէս. « Վսեմ և ճշմարիտ է իմ փառս, Անտիոքացի մուրացիներն զըր-կեցին զիս առ ձեզ: » Անգամ մ'ալ քարոզի պահուն, երբ ժողովուրդը ուշադրութիւնը վառու կանգնեցներու դարձուց, սկսաւ պերճ լեզուաւ բացատրել թէ ինքն ալ Ս. Գրոց կենարար լոյսը կը վառէր իւր բերնին մէջ. ինչու իրեն ուշադրութիւն չընծայուիր, որ աւելի կարևոր գործ մը կ'ընէ:

Յամին 387, Թէոփոսիոս կայսր հրովար-տակ մը հրատարակեց որով մեծամեծ տուր-քեր կը պահանջէր Անտիոքացիներէն: Բոլոր բնակիչը՝ ահարեկ այս լուրէն՝ մեծէն մինչեւ փոքրը խոնուեցան եկեղեցի: ապա կառա-վարչին դիմեցին որ մեղմացնէ պահանջը, բայց անօգուտ: Մեծ խռովութիւն ծագե-ցաւ, մանաւանդ քանի մը խաղամուլ դատար-կապորտներու պատճառաւ: Յուզեալ ժողո-վուրդը դիմեց եպիսկոպոսին որ իւր միջամե-տութեամբ թելթելէն հրովարտակին պահան-ջը: Չգտնելով զեպիսկոպոսն իւր բնակարանին մէջ, կատարի ամբոխը սպառնացաւ յաւարի

տալ կառավարութեան ապարանքը. ապա մեծ հրապարակը երթալով՝ կայսեր, կայսրուհւոյն և երկու արքայազուն իշխանաց, Արկադեայ և Ոնորեսոյ, կիսանդրեայները քանդեցին տապալեցին, նախատալից և հայհոյական խաղեր կանչելով: Ապա մուկեցեալ խուռնը քաղաքին իշխանաց միոյն տունը կրակի տուաւ. ուրիշ շատ եղեռներ գործուեցու-վրայ էին երբ յանկարծ գումարտակ մը զօրք վրայ հասաւ, և ապստամբութիւնը զսպեց: Գլխաւոր մեղսակիցներ, արք և կանայք, ան-միջապէս ի կախաղան հանուեցան կառավար-չին հրամանաւ: Բայց այս չէր բաւական չի-ջուցանելու Թէոփոսի բարկ զայրոյթը ընդ-դէմ ապստամբութեան մը յորում՝ կայսերա-կան ընտանեաց արձաններն ոտնակոխ եղան: Անմիջապէս սուրհանդակներ զրկուեցան դու-թելու եղելութիւնը ի Կ. Պոլիս: Յետին աս-տիճան սարսափի մէջ էր քաղաքը. դեռ կայ-սեր հրամանը չհասած՝ մեծ և աղբեցիկ մար-դիկ փախան քաղաքէն ընտանեօք. ուսու-ցիչներ, ուսանողներ և ամէն կարգէ մար-դիկ փութացին ի փախուստ: Խռովութեան առաջին եօթն օրերը շխօսեցաւ Ոսկերեան, մինչև որ տեսաւ թէ ժողովուրդը փախաքելով կը փախաքի: յայնժամ մեղրած աւալ պերճա-խօսութեամբ քարոզեց Քրիստոնէական միս-թարութեան վրայ և յորդորեց զժողովուրդն զըջման: Բազմութիւնը՝ ի լուր այս հրեշտա-կային բարբառոյն՝ սրտատրոփ սկսաւ ծափա-հարել: « Չէր ծափահարութիւններն չեն որ կը պահանջեմ ձեզմէ, կ'ըսէր ինքն, այլ որ իմ խօսքերը կատարէք: » Փլարիանոս եպիս-կոպոս՝ հակառակ իւր ծերութեան՝ անձամբ փութաց ի Կ. Պոլիս աղաչելու զկայսրն: Մեծ պահք եկած էր, զրօսանք դադրեցան, և ժո-ղովուրդը սկսաւ յաճախել Աստուծոյ տունը: Ահա այս միջոցին այս պարագայից տակ էր որ Ոսկերեան արտասանեց « Քարոզք առ Անտիոքացիս » կամ « Անդրիանոսականք » կո-չուած հրաշալեղ քարոզներն որք ստուգիւ հրաշակերտներ են բեմադրութեան պատ-մութեան մէջ:

Փլարիանոս չհասած ի Կ. Պոլիս, կայսրն իմացաւ եղելութիւնը և երկու պաշտօնա-տար զրկեց յԱնտիոք քննութիւն կատարե-լու: Յետին աստիճան խռովութեամբ և ան-գըլթութեամբ պատժուեցան յանցաւորաց հետ ի միատին անմեղներ ևս. արհաւիրք գործուե-ցան, մեծահարուստ և աղքեցիկ քաղաքացի-ներ, որք ամենայնիւ անմեղ էին, կա'մ գա-նակիւ ունեցան, կա'մ չզլթայտկալ ի բանտ տարուեցան և կամ շարաշար տանջանք գըլ-խատուեցան: Յոյժ սրտաճմիկ տեսարան մը կը ներկայացնէր դատարանին գաւիթը, ուր հաւաքուած էին դատապարտելոց աղաւանք և բարեկամք: Մեղակեաց ճշնաւորներ և ա-նապատականներ, որք ցայն վայր ի լերինս քարայրից մէջ կը բնակէին, փութացին ի քա-ղաք աղատելու իրենց եղայրներն: Ճգնաւոր Մակեդոնացին, որ ալեգարք ծերունի մ'էր, փողոցին մէջ գլխաւորեց դատաւորներն, որք ձիւս վրայ հեծած կ'երթային, և նոցա քը-ղանցէն բռնելով ստիպեց զնոսա վար իջ-նել. վեհափառ ծերունւոյն կերպարանքէն աղ-բուելով, դատաւորք վար իջան: Ծերունին այսպէս խօսեցաւ. « Ըսէք կայսեր, սիրելիք, թէ ինքն ալ մարդ է որ ստեղծուած է ի պատ-կեր Աստուծոյ. դիւրին է պղնձէ արձանի մը յար և նման ձուլել հաղար հատ, բայց ան-հրեարին է սպանեալ մարդու մը միակ մազը ուղնցնել », և այլն: Այս և ուրիշ ճգնաւորաց

սոյնպիսի առաջարկութիւնք մեծ աղբեցու-թիւն ի գործ դրին դատաւորաց և այլ պաշ-տօնատարաց վրայ, որք խոստացան աղաչել զկայսր ի նպաստ Անտիոքացւոց: Այս եղելու-թիւնք առատ նիւթ կը մատակարարէին Ոս-կերեանի պերճախօսութեան, որ կը թնդա-ցունէր զեկեղեցին ի լուր խուռն բազմու-թեան:

Վերջապէս պատիժ տնօրինուեցաւ Անտիո-քայ որ զրկուեցաւ իւր գիրքէն իրրև մայրա-քաղաք Սիւրիոյ. Լաւոդիկիոյ՝ իւր դրացւոյն և նախանձորդին՝ տրուեցաւ սոյն պատիւ: Թատրոնը, կրկէսը և բաղանիքը, որ Անտիո-քացւոց գլխաւոր զրօսատեղիներն էին, փակ-ւեցան: Երբ ունայնասէր Անտիոքացիք վիշտ կը յայտնէին սոյն առանձնաշնորհման և վա-յելմանց բարձման վրայ, Ոսկերեան յոյժ գողար ոճով մը կը յանդիմանէր զնոսա և կը յորդորէր որ յաւէտ ուրախանան, վասն զի, կ'ըսէր, անբարոյականութիւն արտադրող մի-ջոցներ բարձուեցան ի միջոց. Քաղաքի մը պատիւն, կ'ըսէր, իւր բնակչաց բարեպաշ-տութիւնն է, և կը թուէր այն առաւելու-թիւններն զոր ունեցաւ Անտիոք Առաքելոց ժամանակ ի մասին տորածման Քրիստոնէու-թեան: Այսու պատեհութեամբ, Ոսկերեան յոյժ աղբու քարոզներ խօսեցաւ աշխարհիս անցաւոր փառաց և յաւիտենականութեան անվախճան երանութեան վրայ՝ յեղելով այն մեծատուն Անտիոքացիներն որ այժմ բանտե-րու մէջ կը հեծէին և նոցա հարստութիւնք և ոչ մի ծառայութիւն կրնային մատուցանել իրենց:

Փլարիանոս եպիսկոպոսին Ձատկէն քիչ ա-ռաջ ի Կ. Պոլիս հասնիլը շատ օգտակար եղաւ իւր գործոյն. Քրիստոնեայք սովոր էին գը-թառատ լինել յընթաց սոյն տօնին: Կայսրը հրովարտակով մը ազատութիւն կը շնորհէր բոլոր բանտարկելոց, և անգամ մը « Երանի՜ թէ կարենայի գլխատեալներն ալ յարուցա-նել տալ » ըսաւ Փլարիանի: « Այս բառեր », ըսաւ Ոսկերեան իւր մի քարոզին մէջ մինչ կը հաղորդէր կայսեր հրովարտակն առ իւր ժողովուրդն, « աւելի վայելչութիւն շնորհե-ցին Թէոփոսիոսի քան իւր իսկ թագը. ինչո՞ւ մարդ զմարդ թշնամանէ, մինչ Տէրն մեր իւր կեանքը տուաւ մարդոց համար: » Թէոփո-սիոս կայսր իւր իսկ ձեռօք նամակ մը գրեց առ Անտիոքացիս խոստանալով մոռնալ նո-ցա անցեալը. Փլարիանոս փութաց զայս նա-մակ Ձատկէն առաջ հասցունել: Յամին 387, Ձատկին, Ոսկերեան բեմէն ծանոց այս ու-րախալի լուրը: Ոսկերեանի այս ոսկեղինիկ քարոզներն անպտուղ չմնացին. մեծ արթնու-թիւն եղաւ յԱնտիոք. բազմաթիւ հեթա-նոսք գունդագունդ գիմեցին յեկեղեցի և զՔրիստոնէութիւն ընդունեցին: Անհամար էր բազմութիւնն որ խոնուէր եկեղեցի, որք որոտընդոտա ծափահարութեամբ կը թնդա-ցունէին նուիրական կամարներն ի լուր մեծ Հռետորին ոսկի բարբառոյն. բայց Ոսկերե-ան կ'ըսէր. « Մի՛ ծափահարէք զիս, մի՛ գո-վէք պերճախօսութիւնս, այլ թող գործնա-կան աղբեցութիւն ընեն քարոզներս ձեր կե-նաց վրայ »:

Ահա՛ այսպիսի փայլուն յաջողութեամբ, որ դուն ուրեք կը վիճակի մահկանացուաց, Ոս-կերեան իրրև երէց պաշտօն վարեց յԱնտիոք շուրջ երկուսասան տարի: Անշուշտ շահեցաւ բազմաթիւ թշնամիներ, մանաւանդ մեծ տ-տուններէն, որոց համար սոսկալի կայծակ-ներ էին իւր քարոզներն: Բայց իւր բարե-

կամք աւելի շատ էին. ժողովրդին մեծագոյն մասը յարած էր իրեն մեծ սիրով, ինչպէս նաև եպիսկոպոսը: Իբրև երէց, ազատ ժողովուրդը կառավարելու պատասխանատուութենէ, կրնար մեծ յաջողութեամբ շարունակել իւր հոգեւորական գործը մինչեւ իւր կենաց վերջը: Բայց այսպիսի հանձար մը և կըրօնական եռանդով ի հոգի մը պարտէր մեծագոյն ծառայութիւններ մատուցանել քրիստոնէական կրօնին: Առիթը ներկայացաւ. Եւտրովիոս, կայսեր հզօրագոյն պաշտօնէին, յընթացս իւր մի պաշտօնին զոր կը կատարէր կայսրութեան մէջ, դէպ եղաւ իրեն անցնիլ յԱնտիօքէ. ապաքեալ Սիկերերանի պերճախօսութեան վրայ. այն ինչ դարձաւ ի Կ. Պոլիս, համոզեց զկայսրն որ փութայ բերել տալ զՍիկերերան, որպէս զի հանգուցեալ պատրիարքին տեղ Կ. Պոլսոյ ընդհանուր պատրիարք ձեռնադրուի: Ա. Կ. Ս.

ԿԱՐԱՊԵՏ • ԿԱՐԴԱՊԵՏ • ԾԱՆՈԱԶԱՐԵԱՆԻ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻԻ

Պատուական «Մարտիկ»-ը թուոյն մէջ, հանգուցեալ բարեկիշատակ Շահնազարեան կարապետ վարդապետի իբր կենսագրութիւն անցանքները տեղական թերթի մը մէջ լոյս տեսած յօդուածի մ'առթիւ, հետաքրքրէ մը ուղղեալ հարցումներու շարք մը տեսայ:

Ըստ իմ հասկացողութեան, այդ հարցարան ոչ միայն բազմաբնուի վարդապետին կարևոր արարքներուն մի մասին կենսագրին գրչէն վրիպած ինքնը կը հռչակէր, այլ ազդու բողոք մը կը բառնայր ժամանակակից պատմութեան հանդէպ ի գործ դրուած անխիղճ մի խեղաբիւրման դէմ:

Ես ալ ըստ որում ժամանակակից պատմութեան անցից, պահ մը փափաքեցայ հարցարանէն դուրս թողուած պատմական ինչ ինչ կէտերու պատասխանները հայեւ պարուն կենսագրէն, բայց նկատելով որ հարցասկիւր ինչպէս ինք կ'ըսէ, ընթերցողաց ծանծրայթ չը պատճառելու համար զգուշացած էր հարցարանը ծանրաբեռնելէ, համակերպեցայ իրեն: Այսու հանգերձ արդարութիւն է հրապարակաւ յայտարարել թէ կցկուր ծանօթութիւնք, աստի անտի հաւաքեալ մուրացածոյ տեղեկութիւնք, զրոյցք միայն բաւական չեն ակնաւոր վարդապետին կենսագրութիւնը լրիւ ի լոյս ածելու, այլ վաւերական ծանօթութիւնք, տեղեկութիւնք պէտք են ոչ միայն մեր միջավայրէն ուր իբր հիւր մնացած էր քիչ ժամանակ, այլ ևս առաւել արատաւհամանի այլ և այլ տեղերէ, յորս հաստատուած ու գործած էր նա:

Ուստի երկտողիւս կ'առաջարկեմ որ զայդ աշխատասիրութիւն ազգային հմուտ բանասէր մը յանձն առնու ի գլուխ հանել: Եւ բանասէրն ի հարկէ այդու զՇահնազարեան իւր գործերովն ապագայ սերնդեան որպէս պարտքն է այնպէս ներկայել զատ, նորա պատմական կենաց հետ առնչութիւն ունեցող ոչ սակաւ անձնաւորութիւններ, ինչպէս նաև Ազգի պաշտօնատուներ, ձրի զրպարտութեան մը՝ զոր ըրած էր Պ. կենսագիրն, նոր սերունդեան վրայ ընելիք անախորժ ազդեցութենէն պիտի ազատէ:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐ ՄԸ

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ

Կը տեսնէ՞ք երբեմն քրիստոնէութիւնը, ինչու համար չերեւար, ո՞ւր կը բնակի, ի՞նչ վիճակի մէջ է, հիւսնո՞ք է, ո՞ղջ է, դրամական նեղութիւնն ունի:

Այս հարցումներն կ'ուղղեմ յաճախ ծանօթներուս, որպէս զի կարենամ գէթ անգամ մը միայն տեսնել քրիստոնէութեան երեսն, և ի պատասխանի հարցմանցս՝ սա խօսքերը կը լսեմ.

— Մենք ալ տեսած չունինք զինքը դուրս չելլեր կերեւայ թէ գործերն աւրուած են խեղճին նախկին փայլը կորուսած է:

Չեմ չափանար այս պատասխանով և կը դիմեմ ողորմած, խոնարհ, բարեպաշտ ճանչցուած անձանց, որոնց քով գտնել կը յուսամ քրիստոնէութիւնն և ձեռնունայն ետ կը դառնամ:

Նամակատուններու կը վազեմ և կը հարցնեմ.

— Ունի՞ք քրիստոնէութեան հասցէն:

— Ոչ:

Պատկերհաններու կը ներկայանամ.

— Քրիստոնէութեան մէկ լուսանկար պատկերն ունի՞ք:

— Ո՞վ է քրիստոնէութիւնը:

Ես կը դառնամ յուսաբեկ և մարդերու վրայ կ'սխիւմ խուզարկութիւնս: Ամեն կարգի մարդոց կը քննեմ սիրտն ու գրպանները: Ոչ ինչ կը գտնեմ քրիստոնէութեան նման: Կը քննեմ նոյն իսկ այն մարդերն որոնց մէջ քրիստոնէութիւնն չէ բնականօրէն: Մեծ զիջումներ կ'ընեմ. չեմ պահանջեր որ քրիստոնէութեան հեղինակին բոլոր պատուէրները պահուին, այլ գէթ անոնց մէկ քանին գործադրուին, և, հակառակ այս զիջմանս, դարձեալ չեմ տեսներ Քրիստոնէութեան ամենափոքր կատարակ մը միլիոնաւոր քրիստոնէից մէջ: Քրիստոնէութիւնն եթէ պահեստի ըզգեստ մ'է, կիրակի օրերը գտնէ հազնին. արդեօք չհինցնելու նպատակաւ է որ քրիստոնէայք չեն գործածեր և իրենց սնտուկին մէջ կը պահեն զայն: Մէկ խօսքով, կը տեսնեմ քրիստոնէայեք, բայց ոչ քրիստոնէութիւն:

Հաստատունք:

Ս. Գիրքը կ'ըսէ.

«Ամենեւին մի՛ երդնուի»

Մենք երդում ըրած ենք որ ամեն օր երդնունք:

«Եթէ ակն քո աջ դայթակղեցուցանէ ըլլեք, ի՞նչա՞ զնա և ընկեալ ի քէնս»

Եթէ մեր աջ աչքը գեղեցիկ կնոջ մը հանդիպի՝ ակնոց մ'ալ կը գնենք որ կինն աւելի աղէկ մը դիտենք: Մտքէն դայթակղութիւն անցնելու ժամանակ է, հոգիդ սիրես:

«Եթէ ոք անիցէ՝ ապտակ յաջ ծնօտ քո, դարձն նմա և զմիւսն»

Եթէ մէկը զմեզ ապտակէ՝ անմիջապէս պատուոյ դատ կը բանանք, այլ է եթէ ապտակ անողը հաճի մեզի քանի մը ոսկի տալ:

«Եւ որ կամիցի առնուլ զհապիկս քո, թող ի նա և զբաճկոն քո»

Մենք ասոր հասարակուրդի դրութիւն կ'ըսենք:

«Միւրեցէ՛ք զթշնամիս ձեր»

Պատուէր մ'որ կ'ապացուցանէ թէ ժամանակաւ բարեկամներ ալ կան եղբի:

«Այլ դու յորժամ ողորմութիւն առնիցես, մի՛ դիտացէ՛ ձախ քո զինչ դործէ աջ քո»

Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցի Հոգաբարձութիւնն ամեն ամիս կը հրատարակէ լրագրաց մէջ նուիրատուաց անունները և նուիրատուներն ալ շատ գոհ են:

«Զի Մովսէս ասէ. Պատուեալ զհայր քո և զմայր»

Մենք հարուստ զոքանչները միայն կը պատուենք:

«Ամենայն որ հայի ի կին մարդ առ ի ցանկալոյ նմա, անդէն շնացաւ»

Երանի կոյրերուն:

«Այլ եղիցի ձեր բան, այոն՝ այո և ոչն՝ ոչ»

Մինչդեռ մեր այոն՝ ոչ է և ոչն՝ այո: Ծատ անգամ ալ մեր այոն՝ ոչ այո է և ոչ ալ ոչ, նշանակութիւնն ապագային կ'որոշուի պարագայներու համեմատ:

«Որ կարողն է տանել՝ տարցի»

Պատիկ բացառութեամբ անոնք կը տանին որ կարող չեն տանելու կամ անոնք կը տանին որ չեն տանիր:

«Զամենայն որ միանգամ կամիցի՝ թէ արացնէ ձեզ մարդիկ, այնպէս և դուք արարէք նոցա»

Մարդիկ այն ատեն զիրենք երջանիկ կը համարին երբ յաջողին ընել այլոց ինչ որ չեն ուզեր որ այլք ընեն իրենց:

Քրիստոնէութեան քրիստոնէից հետ այս համառօտ զուգակիւր շատ ընդարձակ է համոզելու համար մեր ընթերցողներն թէ որչափ հեռացուցած են զմեզ քրիստոնէութենէ նախնան, ատելութիւնն, փառամոլութիւնն, ագահութիւնն, բարուց յառաջադիմութիւնը — յառաջադիմութիւն բառն երբեմն ապակառնութիւն բառի տեղ կը վարեմ — անձնական շահ, անձնական կիրքը զորս բառնալու համար ի միջոյ՝ կ'աշխատիմ ոգի ի բռն և առաքեալի պաշտօն կը կատարեմ առանց գիտնալու:

Ամենքը կ'ընդունին քրիստոնէութեան տեսական մասն և կը մերժեն գործնականը:

Անցա՞ւ արդեօք Քրիստոնէութեան դարը: Ո՛չ, երիցս ո՛չ:

Առեւտուրները քիչ մը կարգի մտնեն Քրիստոնէութիւնը նորէն բարձր ի գլուխ պիտի պանծայ: Անթութութիւնը հաշտ չէ քրիստոնէութեան հետ: Այս է ոմանց կարծիքը զոր բոլոր ուժովն կը մերժեմ իբրեւ տկար բարոյախօս մը: Չեմ ընդունիր որ մարդս աղքատնալուն պէս իրաւունք ունենայ գող, աւազակ ըլլալու. չեմ հաւանիր որ մարդ մը դժբախտութեան մատնուելուն պէս ամեն անաւակութիւն գործելու արտօնութիւն ստանայ. չեմ ներեր որ տնանկութիւնն իբրև մեղմացուցիչ պարագայ նկատուի այն ամէն արարքներու զորս կը դատաւարտէ բարձրեալն քառաթեւի վրայ:

Աղքատը կարող է քրիստոնէայ ըլլալ, մանաւանդ աղքատն զոր այնքան սիրեց Տէրն մեր և որուն խոստացաւ երկնից Արքայութիւնը: Եւ եթէ, Աստուած մի արտացէ, աղքատն ալ չկարենայ քրիստոնէայ ըլլալ, ո՞վ պիտի ըլլայ ուրեմն Քրիստոնէայ: Հարուստները, Բայց Յիսուս չըսա՞ւ թէ շատ դժուար է հարուստներուն արքայութիւն մտնելը: Էսմա՞ծները, բայց անոնք ալ օրն առ նուազն հազար սուտ կը խօսին և երկու հազար անգամ կ'երդնուն: Ո՞վ պիտի ըլլայ ուրեմն Քրիստոնէայ: Քրիստոնէութեան յարմարութիւնն ունեցող մարդ մը չ'պիտի կրնանք գտնել, եղբարք իմ պատուականք: Հրէից մէջ փնտռենք Բողոքական քարոզիչներուն մէջ որոնենք. ո՞ւր

վազենք: Դիցուք թէ Բարիզու 1889ի տրու-
ետաւանդէսին համար Քրիստոնեայ մը ու-
զուեցաւ իբրեւ հնութիւն կամ իբրեւ անգիւտ
նիւթ, ի՞նչ պիտի ընենք:

Եթէ ոչ ի սէր Քրիստոսի, գէթ ի սէր հը-
նութեան քրիստոնեայ եղէք, ո՞վ բարի քը-
րիստոնեայք: Քրիստոնեայ եղէք, որովհետեւ
քրիստոնէութիւնը մարդասիրութիւն է և
երբ ամենքս ալ մարդասէր ըլլանք, մարդ
կ'ըլլանք, իրարու կ'օգնենք, և իրարու օգ-
նելով երջանիկ և խաղաղ կ'ապրինք: Քրիս-
տոնէութիւնը չհակառակիր և ոչ միոյն շա-
հուց. սեղանաւորը, վաճառականը արհես-
տաւորը, գործաւորն, ինչպէս նաև մուրաց-
կանը կրնան օգտուիլ քրիստոնէութենէ:
Ճշմարիտ քրիստոնեայ եղէք..... զգուշացէ՛ք
կեղծէն: Եւ եթէ դարձեալ չըլլաք՝ այն ա-
տեն պիտի համուզուի՞ թէ Քրիստոսի համ-
բարձման օրը Քրիստոնէութիւնն ալ համար-
ձաւ: Աստուած ամենուս ալ շնորհք տայ:

ՅԱԿՈԲ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

ԽՐ

ԱՌՏ. Կ. Հիւսիս

Է՛ր զեփիւն անոյշ, գարնայնի դստրիկ,
իւր գիրգ թեւերով կը փարի մեղմիկ
Քնքոյշ վարդենայն ու մանիշակին,
Համալուրէ նոցա աշեր ցողագին...:

Է՛ր վընիս ու գով առուն փրփրադէզ
Կը սանի մոլար, ամօնխած ու հեզ,
Կ'ոստնու մերթ ընդ ժայռս, մերթ ընդ մարգ-
հապաղ,
Ի վայր, անդր ի ծով, յալին դաւն՝ ի թաղ...:

Է՛ր խորհրդաւոր անտառին ի ծոց,
Ի ճիւղս երկնաբերձ, կամներքեւ թրփոց,
Երամբ թռչնեկաց՝ ի խնդր անսահման,
Գեղգեղեն անլուր նըւագս Հիւսիսեկն...:

Է՛ր անմահութեան այդ զանգուած — հեղուկ,
Այլ անքննելի յաւէժ յեղեղուկ,
Չսպելով ցատումն անեղ լանջքին տակ.
Համբուրէ ափերն շրթամբք սպիտակ...:

Է՛ր կը հրդեհի այգն ի հորիզոն.
Քանի՜ հրաշագեղ, վըսեմ քանի՜...
Ըստուերք անհետին ի սպառ տարագիր,
Եւ շիթք ոսկեշող համբուրեն երկիր...:

Է՛ր լրթակապոյտ յայդ անհուն կամար,
Բոյլք փողփողենէջ աստեղց անհամար,
Անծայն, անքարաւ, փայլին ու ժպտին՝
Տօնեն հարսանիքն այն վեհ՝, երկնային...:

Է՛ր մեղմադնիկ գիշերոյ դշխոյն,
Այդ ցրտին եւ լուս շիրմաց այցելուն,
Այնքա՛ն նագելի, համեստ եւ անքիծ,
Յանգայրած իր դաշտն առնու ճեմ երկնից...:

Եւ մարդն, ան՝, թշուա՛ւ այս մանկանացուն,
Այս տարրն հոգեկան, հիւլէն բզգայուն,
Այս կեանք երազող — անուրջ — առեղծու-
ած...:

Է՛ր արդեօք Սիբէ. — Ո՛չ գաւաճէ՛ք գաղութաց...:
Սահման ԱԽԵՏԻՍ Կ. ԿԻԼՊԵՆԿԵԱՆ

ՆԱԶԱՐԷԹ ԷՖԷՆՏԻ ՇԱՀՊԱՉ

Առաջին կարգի փաստաբաններէն Նա-
զարէթ Շահպաղ Էֆէնտի, որ ժամանակէ
մը ի վեր ի Դամասկոս կը գտնուէր գոր-
ծով, այս անգամ մայրաքաղաքս դարձած
եւ ի Պահլէ-Գաբու, Շապճը խան, թիւ
10 սենեակը հաստատուած լինելով, կը
յայտարարէ թէ պատրաստ է ըստ առաջ-
նոյն դատեր ստանձնել եւ ըստ ամենայնի
գոհացնել իւր յարգելի յաճախորդները:

ՀԵՂԱԶԻՆԱԿԱՆ ՀՐԱՇԱԼԻՔ

... Մեծ լճին հիւսիսակողմն, թաւուտ
անտառ մը տեղւոյն մի մեծ մասը կը գրաւէ:
Անեղանելի լափերին թոս մ'է այն, որոյ մէջէ
մարդոյ անցքն անկարելի կը թուի, և ճա-
նապարհորդն ի սկզբան կ'ընկրկի այդ պատ-
նէլի առջև զոր անանցանելի կը կնրծէ:

Անտառն իւր հազարաւոր ձայներով մի-
անգամայն յետս կը մղէ զնա և առ ինքն կը
ձգէ. ստուերի խորութիւնք յեղեղեղ կուտան
անոր այն խորհրդաւոր անտառներն ուրիշ,
հին ժամանակաց մէջ, Տօտնէի պատգամք
կը յայտնուէին: Ոչ մի որոշ արահետ:

Տարիներ, դարեր իսկ անցած են, և իւ-
րաքանչիւր չըջան դիպած է փուշերն, լիան-
ներն, հարիւրամեայ ծառերն որոց վրայ կը
սաւառնի մենութեանց յաւիտենական մեծու-
թիւնն:

Բայց եթէ, մղեալ այն հետաքրքրութենէ
որ զմարդ դէպ յանձնաթիւն կը տանի, յան-
գուգն ռազմիկայ մը այդ կանաչադարձ սահ-
մանազուլին անցնի, եթէ դէպ յառաջ ըն-
թանայ, հազար խոչնդոտներու մէջէն ճամ-
բայ մը լանալով, եթէ իւր կայքին ճանա-
պարհ մը գտնէ այդ մացառուտ զանգուածնե-
րու մէջէն, այն ատեն պիտի թուի անոր թէ
ի հեռուստ տեսակ մը միմուռն կը բարձրա-
նայ:

Բաղխումներն պողպատին որ փայտն,
կոճղն, ճիւղերն կը կտրէ, կը զարթուցանէ
չեմ գիտեր ի՞նչ յիշատակ անցեալ կենաց:

Յանկարծ մարդ աղաղակ մը կ'արձակէ.
որպէս Ռուպենսոն, որ երբ ամայի կղզւոյն մէջ
մարդկային ոտքի հետք կը գտնէ, կը դողայ,
կանգ կ'առնու, զինքն անզգալի սոսկում մը
կը պատէ, որ վայրկեան մը կեցնելէ յետոյ
զնա, նոր խթան մը կը լինի նորա եռանդին:

Տարակոյտ չկայ. չքեղ բուսաբերութեան
ահագին ճիւղերու մէջէն դիզուած տերեւե-
րու թանձր խաւին տակ կը տեսնէ ի յայտ
գալն մարդոյ գործին... սալաքարեր քարու-
ղի մը կը կազմեն, լայն ճամբայ որ դեռ կը
կրէ հսկայ սայլի մը անիւներուն երբեմնի
դժած հետքն:

Անոր ետեւ անտառը կրկին ձգած է իւր
անթափանցելի վարագոյրն: Միայնակ է այդ
անձանթ աշխարհին հետ որոյ առաջին յայտ-
նութիւնն տեսակ մը սոսկումով պատած էր
զնա:

Ծառոց մէջէն, բարձր սպիտակ դէմք մը...
միթէ անտառին մի աստուածութիւնն է՞, որ
կ'սպառնայ այն յանգուգն անձին որ իւր
հանգիստը կ'ուզէ խռովել...:

Ո՛չ, հսկայական արձան մ'է, իւր քարէ
պատուանդանին վրայ կեցած...: Մարդ կը
մօտենայ և առաջին արձանին ետեւ, ուրիշ մը
կ'երևի, յետոյ ուրիշ մը, յետոյ ուրիշ մը...:

Անանկալ հրաշալիք: Բուսաբերութիւնը
կը դադրի յանկարծ, և հորիզոնը կը բացուի,
չքեղ հորիզոն որոյ վերայ կ'անկանին կիզիչ
արեգակն մը ճառագայթներն:

Եւ ամէն կողմէ, որպէս մի յարութիւն,
գետնէն կը ցայտեն հիւսնալի իմն տաշուած
կրանիդի, մարմարիոնի զանգուածներ. հե-
ռուն երկնից մէջ կը կանգնին սիւներ, աշ-
տարակներ որք կը ձեղքեն ամպերն իւրեանց
վէս գլուխներով... քաղաք մ'է՞ այդ... թէ՛
հսկայ գետնադամբան մ'է...:

Կամ թէ արդեօք այն եզակի կրկներե-
ւոյթներու հանգէպ եմք որք երբեմն կը խա-
րեն զճանապարհորդն անբնակ անապատաց
մէջ...:

Ոչ: Այդ քարն քար է արդարեւ, մարմա-
րիոնն չփախչիր ձեռաց տակ: Կրանիդեայ
այդ հսկայք իրականապէս կը կրեն իւրեանց
կաշմուռն բազկաց վրայ հսկայական աշտա-
րակներն, ահագին գմբէթներն: Ի՞նչ. այդ
անտառն գերեզման մ'է՞ր: Այդ պերճ և չը-
քեղ տերեւք, միայն աշխարհի մը դամբանն
էին...: Ահաւասիկ մենութեանց մէջէն կը
բարձրանայ ամենէն հիւսնալի ճարտարագոր-
ծական շինուածն զորս երբեք կերտած է
մարդկային զօրութիւնն, վըսեմ արհեստն...:

Աւելի հեռուն, դեռ աւելի հեռուն, ահա-
գին կռատուն մը չէ միայն, ո՛չ, այլ քա-
ղաք մը, մայրաքաղաք մը, ընդարձակ, չքեղ,
խոշոր կոյտերու մէջ կերտուած ի ձեռն
նախնեաց մեր քաղաքակրթութեան...:

Անհուն շիրիմներ որոց մէջէն մարդկային
էակ մի չանցնիր, և որք նախկին ժամանա-
կաց մէջ լսած են աղաղակներն հազարա-
ւոր արարածոց, փրկերու մոնչիւններն, զի-
նուց չաչիւնն, սայլերու թրթռումն, ամ-
բողջ ժողովրդեան մը ժխորն...:

Միայնակ, քարէ աստուածներն անդ են,
անշարժ, իւրեանց քարէ պատուանդանաց
վրայ երերուն, զորս մամուռը կը կրծէ, ան-
ձրեւը կը փեռելէ, և սակայն դեռ չքեղ իւ-
րեանց վեհ անայլալուծեան մէջ:

Կարող է՞ գրիչը նկարագրել մի այսպիսի
տեսարան... չքեղութեանց և մեծութեանց
այս անակնկալ ծագումն, այս յանկարծական
փթթումն...:

Վեսուլի մոխրոց տակէն, Պոմպէյի երևան
եղած է իւր առաւել յունական քան հռոմէա-
կան արուեստակութեամբք, իւր քաղցր պեր-
ճութեամբք, անկման չքեղութեան մը քմա-
հաճոյքներով. և անհետացեալ աշխարհի մը
այս վերակենդանացման առջև միտքն չփո-
թած կը մնայ...:

Բայց ի՞նչ է այս... Սայլօն և իւր նա-
ւահանգիստն, Պանկքօք և իւր փայտեղէն
պալատներն, Բնօմ Բէնէ և իւր երերուն կա-
մուրջներն ալ տեսնուած են... սակայն կը
թուի թէ մարդկային ազդեութիւնն հնդկա-
շինական այս հողին վրայ երբեք իւր զօրաւոր
կնիքը չ'է դրօշմած:

Եւ յանկարծ ի յայտ կուգայ ճառագայ-
թումն անհուն զօրութեանց, անլուր յարա-
տեութեանց, ընդարձակ և ստեղծիչ երևա-
կայութեանց, այս ամենն մոռացեալ, բու-
սականին տակ թաղուած. բնութիւնն ամէն
բան ծածկած է իւր անթափանցելութեամբ...
Տաճարներն որոց ծաւալք կը սոսկացնեն հա-
չիւն, քաղաքն որոյ քառասուն աշտարակները
միջոցը կը ծակեն, հսկայական կամարներով
կամուրջներն, ամենայն ինչ խորասուզուած է
արեւադարձային բնութեան անհուն զար-
գացման տակ...:

Այդ է նախկին մայրաքաղաքն խմբներու,
Մեծն Անկլոր, Թոմ քաղաքն, Վադ կռա-
տունն, որք կը գրաւեն շատ մը քառակուսի
փարտախոց տեղ մը, որք կը ծածկեն գերկիր
իւրեանց չքեղ յիշատակարաններով...:

Ո՛ր են այն պատերազմիկներն որք այդ
գուռները կը պաշտպանէին, ո՞ր են խում-
բերն որք այդ աշտարակներու բարձունքէն
կը բարեկէին հնդկի աստուածութիւններն,
ո՞ր են այն զանգակներն որք այդ սէգ զան-
գակատուններէն իւրեանց կոչումն կ'արձակէ-
ին անհամար ժողովրդեան...:

Ի՞նչ զարհուրելի յեղափոխութիւն ըրած
է այս միայնութիւնն անդ ուր հո՞ծ բազմու-
թիւն կար, գիւղերն ուր լոյսը կը չողար, լուս-

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Բրիտանական կառավարութիւնը խորհրդարանին յանձնած է չորս տարի առաջ Վիքթորիա թագուհւոյն և Լէոն ԺԳ. Պապին միջև փոխանակեալ թուղթերն : Թագուհւոյն թագաւորութեան հինգերորդ տարւոյ յորէլեան հանգէսներու առթիւ գրած էր Պապն այս նամակներն , որոց մէջ մի և նոյն ժամանակ երախտագրութիւն կ'արտայայտէր այն ազատութեան համար զոր լիովին կը վայելէն Հռովմայեցի կաթողիկոսներն անգլիական հողին վրայ : Վիքթորիա թագուհին՝ ի պատասխանն՝ մեծարժէք ընծայ մը և ինքնագիր նամակ մը զրկած էր Ս. Հօր , Նորֆօլք կոմսին (անգլիացի կաթողիկոսներուն պետը) ձեռամբ : Այս թղթակցութիւն՝ ինչպէս կը տեսնուի՝ ո և է պաշտօնական հանգամանք չ'ունէր , և սակայն բաւական յուզում պատճառեց անգլիացի ազատականաց մէջ , ու զ շուտով կը գրգռէր երբ բրիտանական կառավարութեան և Վատիկանի մէջ մերձեցման փորձերու նշոյլն իսկ տեսնեն , ուստի և կառավարութեանն պահանջեցին որ այս պատգամաւորութեան վերաբերեալ թղթոց պարունակութեանը տեղեկանան : Ահա այս փափաքին գոհացում տալու համար է որ Սալիզբըրեան դիւանը վերջերս հրատարակեց Թագուհւոյն և Պապին մէջ փոխանակեալ թղթոց բնագիրը : Ըսինք արդէն թէ այս նամակներ քաղաքավարական արտայայտութիւններ են երախտագրութեան , և սակայն միւս կողմէն պէտք է ըսել թէ Պապն այս թղթակցութեան ետեւ թաքուն խորհուրդներ ունէր պահած եկեղեցւոյ շահուց մասին : Կապուտ տետրակին մէջ Նորֆօլք դուքսը կը յայտարարէ թէ «Հռովմի մէջ ընդհանուր ցաւ մը կը տիրէ որ այսքան երկար ատենէ ի վեր Անգլիա պաղ աչօք կը նայի Ս. Աթոռին , և թէ մի և նոյն ժամանակ ընդհանուր համոզում մը կայ որ աւելի սերտ յարաբերութիւնք կրնան օգտակար լինել երկու երկրաց համար ալ : » Բայց Պապն ի զուր կը ճշդի , Անգլիա իւր դործը դիտէ , և քաղաքավարական նամակի մը քաղաքավարութեամբ պատասխանելէ վերջ՝ կը շարունակէ պահել այն քաղաքականութիւնը որ նպատակաւոր է իւր շահուց :

Պաղքանեան տէրութեանց ոմանց քաղաքականութեան մէջ կարծես կրնը բաւական անակնկալ դեր մը կատարելու կոչուած է : Նախալի թագուհւոյն և Միլան թագաւորին միջև ծագած գոտութեանն վերջ՝ ողջոյն Ռուսմանիա յուզեալ է Ֆէրտինանտ գահաժառանգ իշխանին Օր. Հէլէն Վաքարէսքօի (պատուաւիր տիկին Թագուհւոյն , և անդամ Պուսարէսքի խիստ վաղեմի մի ընտանեաց) հետ ամուսնանալու գաղափարէն : Միայն սակաւաթիւ հասարակապետականք անվայել չեն գտներ գահաժառանգ իշխանին Օրիորդ Վաքարէսքօի համար ունեցած սէրն : Ռուսմանիա , իւր թագաւոր ընտրելով գերմանացի իշխան մը , Հոհենցոլէրնեան մը , ուրիշ նպատակ ունեցած չէ բայց եթէ ազատ մընալ բոլոր այն վէճերէն ու խռովութիւններէն որոց պատճառ կրնար լինել Ռուսմանացի իշխանի մը ներկայութիւնը գահին վրայ : Օր. Վաքարէսքօ Ռուսմանացի է . իւր ամուսնութիւնն ընդ Ֆէրտինանտի կրնայ օրին մէկը տեղական բաղում ընտանեաց մէջ գլխավորութեան որոմներ ցանկել . ահա՛ այն մտածութիւնն , որ միտքերը խռոված է ի Ռուսմանիա : Այս խնդրոյն մէջ ամբաստան-

ուած է նաև թագուհին որ ուզած է ապագայ թագաւոր մը , Հոհենցոլէրնեան մը ամուսնացնել Պուսարէսքի աղջկան մը հետ : Եւ նոյն իսկ Էնկէլստայն Ռուսման բացէ ի բաց կը յայտարարէ որ եթէ այս գաղափարը գործադրուի , պիտի ստիպեն Ֆէրտինանտ իշխանը գահաժառանգի իրաւունքը թողուլ իւր կրտսեր եղբոր , Ֆէրտինանտ իշխանը առժամանակեայ կերպով զիւղագնացութեան զրկուեցաւ ի Սինկմառնիկըն , բայց այս հեռացում բաւական չէ եղած մտքերն հանգարտեցնելու :

Բորդուկալի մէջ գործերն հետզհետէ բարւոքել կ'սկսին : Երկու երկիրներու մասին Անգլիոյ և Բորթուկալի միջև ծագած գլխավորութիւնք բարւոք լուծում մ'ստացան : Այժմ՝ կը մնայ դրամական տագնապն , որոյ ի դարմանումն Պ. Մարիանօ Բարվալօի առաջարկած օրէնքներն հաւանութիւն գտած են , թէ և ընդհանրապէս չը յուսացուի որ այդ առաջարկութիւնք կարողանան վարկը վերահաստատել պէտք եղածին չափ սուղ ժամանակի մէջ :

Վերջերս ի Բեթլէհէմ կուր մը պատահած էր կաթողիկոսներու և օրթոդոքսներու միջեւ սանդուղիի խնդրոյ մը առթիւ որ կ'երեւի թէ կարեւոր առանձնաշնորհում մը կը կազմէ : Այս մասին հետեւեալ կը կարգաւք Փրանսական թերթի մը մէջ . «Այս անկարգութեան առաջին անմիջապէս առնուեցաւ , բայց ըսողներ կան թէ եղած կարգադրութեանն ոչ Փրանսա գոհ մնաց և ոչ Ռուսիա , և թէ այս վերջինն մանաւանդ վշտացած էր Փրանսական դեսպան Պ. Մօնթէպէլլի միջամտելու եղանակէն : Իրողութիւնն սա է թէ երկու տէրութիւնք իրենց բարոյական շահերն պաշտպանել աշխատած են : Փրանսայի դեսպանը աւելի մեղմ կերպով պիտի վարուէր եթէ չը վստիմար որ արեւելցի կաթողիկոսներու պաշտպանութեան մասին իւր ունեցած թուլութիւնը գլխավորութեան տեղի տար ի Հռուսիա , գլխավորութիւն՝ որմէ քաղաքականապէս օգուտ քաղելու պատրաստուէին գուցէ Աւստրիա-Հունգարիա , Իտալիա և նոյն իսկ Գերմանիա , իւրաքանչիւրն իւր հաշույն : Բայց մեր Պուլոյ թղթակցին տուած տեղեկութեանց նայելով , Բեթլէհէմի այս խնդրին գոտութիւն չէ պատճառած երկու տէրութեանց մէջ , ինչ ինչ քաղաքական շրջանակաց մէջ , թերեւ փափաքողներ կային որ այս խնդիրն՝ որ Ս. Տեղեաց հին խնդրը կը յիշեցնէ՝ գէշ երեւոյթ մ'առնէր : Բայց երկու տէրութեանց խորհրդարանք և իրենց դեսպանք անոնց փափաքը տեղը չը տարին : Եռուսալի է որ Պաղեստինի կրօնական և քաղաքական պետերուն տրուած հրահանգներն կամ մանաւանդ պատուէրներն արգիլեն յապագային նմանօրինակ դէպքի մը նորոգումն : » ***

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՒՐԻՒՆ , 16 յունիս 1891 . — «Կիւրինի նկատմամբ առաջին յօդուածովս գրեցի փոքր ինչ , բայց կը ահա՛նեմ որ իւր թերի կողմերն ունի : Կիւրին իւր տեսակին մէջ բաւական վաճառաւիք քաղաք մի է . հոս գործ կըլլայ մեծ մասամբ գօթի վերայ՝ լարոնի , քիթի-րէի , բուրդի , արիօնի , մորթիներու . գորգի և կապերտի վրայ ալ գոհացուցիչ գործեր կըլլան և պակաս չեն : Ուրֆացի քանիքներն այս երկրին համար օգտակար վաճառական և

օրհնութիւններ են . այս տարի եկան իւր 200000 արջառով ամառել ու դառնալու : Բուրդի վեց օրսան 32 դահեկանի վաճառեցին : Մայիսի մէջ անընդհատ անձրև տեղաց այս տեղեր : 2-3 հատ նշանաւոր այգիներ կան խաղողի՝ որ այս տարի առատ խաղող ունին : Ուրիշ 100 էն աւելի այգիներ ալ կան անկուած որ գալ կամ միւս տարին պիտի պտղաբերեն : ապագային մեծ օգուտ կը խոստանան : Կան նաև մի քանի նշանաւոր ցէմէնտ-լիկներ :

Այս տարուան նորաչէն Համիսիյէ Չարք-սիւն որ Մինասեան պանդոկի առջև է , նոր փայլ մը տուաւ քաղաքին , որոյ պարծանք է նաև նորակառոյց Բուսիլէ մէքէպին՝ որ նախորդ տեղակալ Րէշիտ պէյի կրթասիրական գործոց արդիւնքն է : Նաև Չաֆ-Չորի և Կարաթէպիլի աղջկանց վարժարաններն՝ առաջնոյն մէջ ասեղնագործութենէ զատ գորգալ կը շինուի բաւական լաւ :

Կիւրինի ամենաքաղցր եղանակ ու ժամանակն է այժմ , պարտէզներն կը յիշեցնեն Ադեմական դրախտն՝ որուն պէտք է փափաքի ամէն հոգի :

ԳԻՏՈՂՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Պատգամաբաւարիւնք . — Վճռաբեկ ատենին անգամ անուանեցաւ Իսմայիլ Նիզամի պէյ , անգամ Պուլոյ դատարանին : — Պուլոյ դատարանին անգամ անուանեցաւ Գատրի է-ֆէնտի , կեդրոնական նախկին Կարնոյ նահանգին : — Կարնոյ նահանգին կեդրոնական նախկին անուանեցաւ Մէհմէտ Վէճիհ էֆէնտի , նախորդ նախկին Այտընի :

Ասիւնաւ Եւ պատուաւաւ . — Միւրիւլիւմէրայի աստիճան և Բ. կարգի Օսմանիյէ պատուանշան տրուեցաւ Համիտիյէ հեծելազունները կազմող Հայտէրանը Աշիրէթի ցեղապետներէն Հիւսէյին , Հաճի Թիմուր ու Էմին փաշայներու և Միւրիւլ Աշիրէթի ցեղապետ Թէմալիզատէ Իպրահիմ փաշայի : — ԸՍ-թապլը Ամիրէ Միւտիլիկի աստիճան և Գ. կարգի Օսմանիյէ պատուանշան՝ Չէրիքանը Աշիրէթի ցեղապետներէն Գուլիսան աղայի : — Սթապլը Ամիրէ Միւտիլիկի աստիճան՝ Հայտէրանը Աշիրէթի ցեղապետներէն Մէհմէտ Սաւրք աղայի : — Լիւաքաթի ոսկի շքադրամ՝ Սպարապետ Բարձր . Ալի Սալպ փաշայի : — Օսմանիյէի և Մէհմէտիյէի այլ և այլ կարգի պատուանշանք՝ Համիտիյէ հեծելազունները կազմող Հայտէրանը , Միւրիւլ , Չէրիքանը , Ատմանը , Միքօրի , Թաքօրի , Միւրիւլ Շէմիթի , Շէքեաք , Ճիրանը , Շիեօլը և Լիեօլը աշիրէթներու ցեղապետներէն 56 անձանց : Միւրիւլ-Իւմէրայի աստիճան՝ Կարնոյ երեւելիներէն Մէհմէտ փաշապետէ Սէմէտ պէյի :

— Կայս . հրամանաւ որոշուած է բօլիցանիներէ առնուելիք տարեկան արտօնագրի ծախուց 9/10 նոյն արհեստաւորաց ժողովին թողուլ՝ անհրաժեշտ ծախուց փոխարէն :

— Հէյպէլի կղզւոյ նաւային վարժարանին համար ճաշարանի յատուկ շէնք մը պիտի շինուի 16400 զրշ ծախքով :

— Առողջապահական ժողովը որոշած է Քլալոմէնի մաքրանոցին մէջ , մերձ ի Զմիւռնիա , Կէնէսթի և Հիրչէրի դրութեամբ մաքրապետներ հաստատել , Պէտք եղած գործիններն յանձնարարուած են ի փարիզ :

— Կը հերքուի այն լուր թէ Եաֆա-Երուսաղէմի երկաթուղոյն Եաֆայէն մինչև Բամ-լէ շինուած առաջին մասին բացումն տեղի ունեցեր է :

— Սապահ կ'իմանայ թէ Խասէքէի կանանց հիւանդանոցն՝ ուր խալամ կանայք միայն կ'ընդունուէին ցարդ , առաւել ևս ընդարձակուելով , պիտի ընդունի ամէն ազգի անոք կիներ :

— Թիֆլիսէն կը գրեն Թաբիգի թէ Մակուի և պարսկական սահմանադրոյն միւս կողմը երևան ելած մի քանի աւազակներ՝ ռուսական սահմանադրութիւն անցնելով գիւղ մ'աւարի տուեր են և թէ քննութիւն կատարելու համար պաշտօնեայնէր զրկուեր են Կովկասի կուսակալութեան կողմանէ : Եւ ըստ որում այս աւազակներ պարսիկ պաշտօնէից և Թիմուրիտանի կողմերէն ևս կը հալածուին , սահմանադրոյ պաշտօնեայք գրած են Կարնոյ կուսակալութեան ձերբակալել այդ աւազակներն , եթէ օսմանեան սահմանադրութիւն անցնին :

— Ջմիւռնիոյ Բունթա անուն տեղը , Այտընի երկաթուղոյ կայարանէն մինչև Համիտիյէ թաղն ու Պրուսիական երկաթաշարժ Թրամուէյի գիծ մը շինելու արտօնութիւն խնդրուած է :

— Նաւարչաւն այս տարի ի Պէյլիւքտէրէ տեղի պիտի ունենայ կ'ըսուի : Յանձնաժողով մը կազմուեր է եղբր կարգացոյցը պատրաստելու համար :

— Խասէքէի նաւավար Գրիգոր , որ երկու տարի առաջ իւր կինը սպաննած էր ուրիշի մը հետ ապօրէն յարարեցութեան մէջ դատուելուն համար , և Եղեռնադատ ատենին կողմանէ 15 տարւոյ չղթայական աշխատութեան դատապարտուած էր , շարժութ օր ազատ արձակուեցաւ Վճռարեկ ատենին վճռով :

— Որոշուած լինելով ընդարձակել գեղարուեստից Վարժարանի շէնքը , շինութիւնք ի մօտոյ պիտի սկսին :

— Գոնեայի Պողոքըր գաւառակի գայմադամ Խալիլ էֆէնտի , մէկ քանի գիւղերու 1306 տարւոյ ամիսնի տասանորդի տուրքերն առանց պատճառի նուազեցուցած լինելով , դատաւարանի պիտի ենթարկուի :

— Յաւանքիայ յուլիսէն սկսեալ դարձեալ մաքսատուրք պիտի առնուի Սելանիկի նահանգին ծովեզերեայ քաղաքները ներածեալ արմուխէն :

— Այալնի նահանգին մէջ հունձքերն այս տարի խիստ առատ լինելով , Ջմիւռնիոյ երկաթուղոյ երկու կայարանաց մէջ ապրանք դնելու տեղ չէ մնացած կ'ըսուի :

— Կեսարիոյ թղթատարը յետ այսորիկ երեքշարժի օրերը պիտի ժամանէ ի Կ. Պոլիս :

— Կամուրջին և Գատը գիւղի միջև երթիւնցող չոգեհաւուց թիւն ու երթիւնցութիւնք աւելցած են :

Սնանկութիւնք .— Դատարանի վճռով օրնանկ հոգակուած են վաճառական Ալիամ Խաթէմ (որուն բանտարկութիւնն ևս որոշուած է)՝ հաստատեալ ի Խալիպար Խան , կաշեվաճառ Նիքօլա Քալուլա՝ հաստատեալ ի Սուլթան Համամ թիւ 72 և ի Պալքարան թիւ 22 մթերանոցը , վաճառական Մ. Ն. Սաղըրեան եղբարք՝ հաստատեալ ի Պոյաճը խան , և ատաղձավաճառ Մէհմէտ Միտհաթ էֆէնտին հաստատեալ ի Պոլիս , Օտուն Քարու , թիւ 368 և ի Գատըքէյ թիւ 6 խանութները :

— Եղեռնադատ ատենանը ի բացակայու-

թեան երեքական տարւոյ չղթայական աշխատութեան , քաղաքային իրաւունքներէ զրկուելու և իրենց ստացուածոց գրաւման դատապարտեց Յակոր , Գէորգ և Նազարէթ Փանոսեան եղբայրներն , որոց խարդախութեամբ սնանկացած լինելը ծանուցուած էր ծովային առևտրական դատարանին կողմանէ :

— Վեհ. Սուլթանին հրամանաւ , Պրուսիայի ախպար-աղաբակին անկատար մնացած շինութիւնք ի գլուխ պիտի հանուին , ծախքերն հայթայթուելով երկրագործական գըրամատան Պրուսիայի ճիւղէն :

— Իւսկիւտարի Սուլթան թէյի և Գաւտան վաշա հրկիզեալ թաղերն արտօնեալ են փայտաշէն տուներ կառուցանել հրկիզեալ տանց փոխարէն , հասկցուած լինելով որ տանտեարք չը պիտի կրնան քաղաշէն կառուցանել զայնս :

— Պէյլիւք տէրէի նաւամատոյցէն մինչև Մէսսար-պրուներ տանող գծին վրայ ի նորոյ շինութիւնք քարափին ծախքը , 41900 զը , պիտի հայթայթուի Քաղաքապետութեան 1307 տարւոյ շինութեանց ու նորոգութեանց յատկացեալ գումարէն :

— Հալէպի և չըջակայից մէջ հնտախաղ ճարակիլ սկսած է : Քարանթինա հաստատուած և առողջապահական միջոցներ ձեռք առնուած են :

— Թէյալէքի մենաշնորհի ընկերութիւնն ձեռնարկած է ի գործ : Կ'ըսուի թէ թէյալէքի գնոյն վրայ յաւելում չը պիտի լինի :

— Տէրսիմի Սուր օղլու ցեղէն Իպրահիմ աղա , նշաւաւոր իւր քաջութեամբ և նշանաձգութեամբ , նահանգին կեդրոնը դիմելով հնազանդութիւն յայտնելու է : Կուսակալը պատուով ընդունելու է զինքն և խոստացել է բարձրագոյն ներում ձեռք բերել իրեն համար :

— Գօնեայի գաւառակին ամիսնի տասանորդի տուրքն այս տարի 63000 զըլի վարձակալութեան արուած է , մինչդեռ անցեալ տարի 27,667 զըլի և նախորդ տարին 14000 զըլի արուած էր :

— Սպարապետի Գրան կողմանէ 16 ասլ-րիլ թուականաւ Պոլսոյ հեռագրատան յանձնուած հեռագիր մը՝ ուղղեալ ուր նա հրամանատարն Բ. Գօրարանակին , ցարդ զրկուած չը լինելով , քննութիւնք բացուած են հարկ եղածն ի գործ դնելու համար այս յապաղման պատճառ եղող պաշտօնէին նկատմամբ :

— Սուրիոյ ծովեզերքէն եկող չոգեհաւուց համար տասնօրեայ քարանթինա որոշուեր է :

— ՅԱնգրիանուպոլիս ջերմաչափը մինչև 37 աստիճան բարձրացեր է չուքի մէջ :

— Լա Թիւրքի լրագիրն , որուն համար անցեալ անգամ հրատարակեցինք թէ անպայման կերպիւ դադարման դատապարտուած էր , բարձրագոյն ներման արժանանալով , երեքշարժի օր վերստին հրատարակիլ սկսաւ :

— Տրապիզոնի գաւառական լրագիրը կը գրէ թէ , իրենց աւազակութեամբ և աւառաւութեամբ ծանօթ Գարադուլը Ալի , Գապա օղլու Խամայիլ և Թրէմէլի էօմէր ու Շաքիր անուն աւազակներն՝ իրենց Մարթինի ու Գաբազը կոչուած հրացաններով , ինչպէս և իրենց գողոնաթաքոյցն Մահմուալը Գիւղացի Չէրքէյ Իսհաք՝ իւր պահած գողոններով ձերբակալուեր և դատաւարանին ենթարկուած են ի Զարչամալա : Զարչամալայի Ֆիտանձըգ գիւղացի Վրացի գաղթական Մէլէք օղլու Հասան և Սաինգէր օղլու Արսլան անուն աւազակը կառավարութեան դիմելով հնազանդութիւն յայտնելու են , իսկ սոցա ընկերներէն երկուքն ձերբակալուելով՝ ձանձիկի կառավարչին կողմանէ հրամայուած է ծանուցանել որ սոցա անձնական դատարանագը Զարչամալայի դատարանը դիմեն : — Շարլը գիւղախմբին մէջ ևս ձերբակալուած են վեց չարագործ , որոց նախնական քննութիւնը

կատարուելով , նահանգին կեդրոնը պիտի զրկուին :

— Տէրսիմի աւազակ քիւրտերէն Բասիք Ուշաքը Հասո՝ իւր հինգ ընկերաց հետ ձերբակալուեր է Ակնայ կողմերը , Նոյնպէս ձերբակալուեր են Տէրսիմի Պաթիթեարը Աշիրէթէն Մամօ և Եոսուֆանը Աշիրէթէն իւր հինգ ընկերք՝ երբ Զարսանձաքի գաւառակի բնակիչներէն անասուններ գողնալով փախչելու վրայ էին : Տէրսիմի աւազակներէն 7 հոգի ևս , երբ չորս ուղևորաց հագուստներն և գիւղէ մը 10 եղ գողնալով կը փախչէին , ոստիկան-զինուորաց կողմէ հալածուելով եղները թողուցեր ու փախեր են :

— Սեբաստիայէն կէս ժամ հեռուն Խան Եազըսը ըսուած տեղը մի քանի Սեբաստացի Հայեր յարձակեր են ուրիշ մէկ քանի Հայոց վրայ և դաշնոյով վիրաւորեր են զանոնք : Յարձակողք անմիջապէս ձերբակալուեր են :

— Չանազան օտար երկրաց հետ առևտրական դաշնագրոց ի մօտոյ կեքման պատճառաւ , հարկ եղած միջոցները ձեռք կ'առնուին Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքաց մէջ մաքսային մթերանոցներ շինելու և շինուելու վրայ եղողներն աւարտելու : Ի Զմիւռնիա , 10000 կանգուն տարածութեան վրայ շինուած ընդարձակ շէնք մը 35000 ոսկւոյ գնուելով՝ մթերանոցի պիտի վերածուի : Ի Պէրութ , մթերանոցներ պիտի կառուցուին այդ քաղաքին նաւահանգստի ընկերութեան կողմանէ : Ուրիշ մթերանոցք ևս պիտի շինուին Սելանիկի , Ախրիկեան Տրիպոլիոյ և ուրիշ չորս գլխաւոր քաղաքաց մէջ : Այս շինութեանց ընդհանուր ծախք հաշուուած է 250000 ոսկի : Այս գումարը պիտի հայթայթուի փոխառութեամբ :

«ՄԱՂԻԿ»-Ի ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ

Հալէպ . Յ. Գ. Մ. Թերթ առ թիւ 6 կ'ուղէք ստանալ Ս. Գաբամաճեանի Հայերէն լեզուի Դոր Բառարանը թէ՛ տպագրութիւնն աւարտելէ յետոյ ամբողջը կադմեալ :

Երզնկա . Մ. Ս. Ջեր յիշած մայիս 4 թուակիր նամակն , հետեւաբար և ներփակեալ չեմք ստացած , և ո'չ իսկ Ա. Գ. եկաւ մեզ վճարել ձեր նշանակած գումարն :

Գալաթիա . Խ. Ք. Ք. Ո'չ . հաճեցէր զրկել . իւր քովը կը քննէ ձեր յիշածները : — Մեր կամքէն անկախ պատճառաւ է որ չը կրցանք հրատարակել ձեր յիշած թղթակցութիւնը :

Պանսում . Օ . Ջեր գուշակածն է . Ջեղ բողբոլին համակարծիք եմք . Աստուած այցելութիւն ընէ , ինչպէս կը բարեմաղթեք :

Սուկուրլու . Կ. Ե. «Ճան գուրթարան» բաց ի հայերէն ուրիշ լեզուով է տպուած :

Ասամ . Ն. Վ. Գ. Ջեր յուլիս 15ի նամակն առինք , բայց պարունակութենէն որոշ բան մը չը կրցանք հասկնալ . հարկը որու չի նամակագրուի՞ որու զրկած էք . Ջեր յիշած ի. Յ. անուն վաճառականի՞ն թէ՛ ուղղակի մեզ : Համակատան հարցնել աւելորդ համարեցինք , որովհետեւ յուլի 20էն ի վեր նամակ մնացած չը լինիր հոն : Բաժանորդագիրները ստանալով միայն կարող եմք շարունակել թերթերու աւաքումը :

Հալէպ . Կ. Գ. Ստացանք 100 զըլը . կը մնայ Մ. Ս ի բաժնեգիրն :

Ա Ր Ժ Է Ք Գ Բ Ա Մ Ո Յ			
Օամ . լիւրն 100 զըլ . են			
Մէճիտիյէ	108 5	Վեցնոց	103
Քառորդ մէճիտ	107 35	Բուսիոյ բօլ	89 40
Մանր մէճիտ	103 20	Նաբուլէն	86 39
Մէթալիք	101	Գրիմից	51 15
Պէշիկ	102 20	Անգլ . լիւր	109 34
Մանէթ թղթագրած . Տ. Յ.			
Գոնուլիտէ (երեկոյ)	20 10	Բուս . լիւր	71 1/4
Թահվիլ Օամ . 4	19 25	Բաժնեգիր	49 20

ԱՐՏՈՒՄՆԻՔ Ա. ԱՌԱՔԱՆՔ
ՏՊԱԳՐ. ԵՍՏ Կ. ՊԵՐՏԻՔԻԱՆ
Իսկի . 9 աստիճան փոքր . սիւ 61